

 # SİYASAL PARTİ YASAKLAMA REJİMİNİN İŞLEVİ

(FUNCTION OF THE POLITICAL PARTY PROHIBITION REGIME)

Prof.Dr. Ekrem Ali Akartürk * **

ÖZ

Parti yasaklama rejiminin işlevi ve amacı çoğulcu demokratik düzeni sürdürülebilir ve işler kılmak ve bu düzende temel hak ve özgürlüklerin güvencede olmasını sağlamaktır. Parti yasakları bu amaç ve işlevi gerçekleştirdikleri ölçüde meşru ve işlevsel görülebilir. Aksi halde parti özgürlüğüne yönelik olarak yapılan ölçüsüz ve meşru olmayan müdahaleler çoğulcu demokratik düzeni otoriter düzene dönüştürür ve otoriter düzende temel hak ve özgürlüklerin korunması mümkün olmaz. İşte, parti yasaklama rejimi bu hassas dengeyi sağlayabildiği ölçüde hak ve özgürlüklere dayalı çoğulcu demokrasiye hizmet etmiş olur.

Anahtar Kelimeler: *Siyasi partiler, parti yasakları, çoğulcu demokrasi, parti kapatma*

ABSTRACT

The function and purpose of political party prohibition regime is to make the pluralist democratic order sustainable and functional and to ensure that fundamental rights and freedoms are guaranteed in this order. Political party prohibitions can be seen as legitimate and functional to the extent that they fulfill this purpose and function. Otherwise, disproportionate and illegitimate interventions against the freedom of forming political parties will transform the pluralistic democratic order into an authoritarian order, and it will not be possible to protect fundamental rights and freedoms in such an order. Thus, to the extent that the political party prohibition regime can achieve this delicate balance, it will serve a pluralist democracy based on rights and freedoms.

Keywords: *Political parties, Political party prohibition regime, Pluralist democracy, Party closure*

Eserin Dergimize geliş tarihi: 17.01.2022. İlk hakem raporu tarihi: 18.02.2022. İkinci hakem raporu tarihi: 27.06.2022. Onaylanma Tarihi: 27.06.2022.

* Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı

** Yazarın ORCID belirleyicisi: 0000-0003-4616-1144

Eser Atf Şekli: Ekrem Ali Akartürk, “Siyasal Parti Yasaklama Rejiminin İşlevi”, YÜHFD, C.XIX 2022/Özel Sayı, s.1-26.

***

I. Demokratik Rejimde Partilerin Önemi

Temsili demokrasinin en önemli unsurlarından biri de sağlıklı işleyen çok partili rejimdir. İdeolojik çoğulculuk temelinde çok partili rejimin kurucu unsurları ise siyasi partilerimizdir. Günümüzde, siyasal partiler olmadan demokratik rejimlerin işleminin mümkün olamayacağı ortak kabul gören bir anlayıştır. Hatta Ülkemizde çok partili rejime geçiş, demokrasiye geçiş olarak nitelendirilmektedir. Gerçekten de, demokratik işleyişin merkezi bir aktörü olarak, partiler, siyasi katılımın örgütlü düzeyde gerçekleştirildiği mekânlardır. Öyle ki, anayasal rejimin, hükümet sisteminin ve parlamentoların işleyişinde partiler öncü bir rol oynamakta ve ülkenin siyasi rotasını belirlemektedirler. Bu önemlerinden dolayı siyasi partiler ister iktidarda olsun ister muhalefette demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak görülmektedir.

Günümüzde iktidar ve muhalefet rolleriyle siyasi partiler, yasama ve yürütme organlarının oluşum ve işleyişinde anayasal işleve sahiptirler. Muhalefetin, iktidarı denetleme imkânı ve seçimler yoluyla yarının iktidarını elde edebilme yolunun açık olması, rejimin liberal niteliğine temel oluşturmaktadır. Ayrıca, özellikle parlamentodaki muhalefetin hükümete karşı güvence altına alınması ve hükümet yolunun demokratik usuller çerçevesinde bütün partilere açık tutulması esastır. Bu niteliklere sahip bir muhalefet ise ancak çoğulcu demokratik sistemin ortaya çıkışıyla ve özellikle partiler düzeyinde gelişebilmiştir¹. Bu anlamda iktidar olgusu, bütün siyasi toplumlarda ortaya çıkan bir olgu olmasına karşın, hukuksal güvence ile donatılmış özgür muhalefet yalnızca çoğulcu demokrasilerin karakteristik özelliğidir.

Nitekim 1961 Anayasası; “*siyasi partiler ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır*” (md.56/III) diyerek; siyasal partilerin iktidar ve muhalefet olma işlevlerine vurgu yapmıştır. Aynı şekilde, siyasi partileri demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak nitelendiren 1982 Anayasası da Meclis’teki siyasal parti gruplarını iktidar ve muhalefet işlevi ile donatarak onlara anayasal işlev kazandırmıştır (md.68, 69 ve 95). Vatandaşlarımızın, siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden ayrılma hakkına

¹ Beyme/Daniels’in de ifade ettiği gibi; iktidar-muhalefet ayrımı siyasal olduğu kadar kurumsal bir nitelik de taşır. Kurumsal muhalefet hukuksal güvenceyle donatılmış bir muhalefet olarak, asgari düzeyde bir demokrasi ve düşünce özgürlüğünün varlığını gerektirir. Bkz. Klaus von BEYME – Robert V DANIELS, “*Muhalefet*”, **AÜHF Dergisi**, cilt:6, sayı:1, 1979, s. 188.

sahip olduğu Anayasa ile güvence altına alınmıştır. Parti üyesi olabilmek için 18 yaşın ikmali yeterli görülmüştür.

Öte yandan parti özgürlüğünü güçlendirmek açısından, parti içi demokrasi ilkesine işlerlik kazandırmak parti içi çoğulculuğun güvencesidir. Partinin yetkili organları tarafından alınan kararlara saygı gösterilmesi ve uyulması ise parti disiplinin gereğidir. Parti içi demokrasi ile parti disiplini arasında dengeli bir ilişki kurulması partilerimizin kurumsal kimliğini güçlendirecektir².

Siyasi partilerin tüzel kişi olarak desteklenmeleri ve anayasal güvence altında olmaları da önemlidir. Bu çerçevede Siyasi partilerin önceden izin almadan kurulmaları ve özel bir yasaklama rejimine tabi kılınarak, Anayasa Mahkemesi tarafından yargılanmaları anayasal bir güvence teşkil eder³.

II. Parti Yasaklama Rejiminin İşlevi ve Amacı

Siyasal bir olgu olarak, 19. yüzyıl başlarında ortaya çıkan partiler, liberal bireyciliğin de etkisiyle uzunca bir süre hukuksal tanıma görmemişler ve varlıklarını siyasal bir olgu olarak sürdürmüşlerdir. Ancak, I. ve II. Dünya Savaşları arasında Almanya ve İtalya’da ortaya çıkan totaliter partilerin, demokratik usullerden de yararlanarak iktidara gelmeleri ve demokratik düzeni baskı ve şiddet yoluyla yıkarak demokrasiye son vermeleri karşısında; demokratik rejime tehdide yönelen partilerin, hukuksal düzenlemeler yoluyla kontrol altına alınması ihtiyacı doğmuş ve yapılan hukuksal düzenlemelerle hem demokratik rejimin partilere karşı korunması; hem de partilerin hukuksal güvenceyle donatılması yoluna gidilmiştir. *Militan demokrasi*⁴ olarak nitelendirilen bu anlayış özünde “özgürlük

² Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz. Tefik Sönmez KÜÇÜK, **Parti İçi Demokrasi**, On İki Levha Yayıncılık İstanbul, 2015. Ayrıca bkz. Kudret BOSUTER, **Türk Siyasi Partiler Sisteminde Parti İçi Demokrasi**, Ulusal Basımevi, Ankara 1969.

³ Bkz. Ekrem Ali AKARTÜRK, **Türk Hukukunda Siyasal Parti Yasakları**, Yeditepe Üniv Yayını, İstanbul, 2008, s.144-152.

⁴ Militan demokrasi kavramı şöyle tanımlanmaktadır: “Militan demokrasi; faşizm, nasyonal sosyalizm, komünizm ve benzeri özgürlükçü demokratik düzeni açıkça tehdit eden ve ortadan kaldırmayı amaçlayan totaliter akımlar karşısında, kendi demokratik değerlerini korumak amacıyla bu tür yıkıcı akımları savuna bireylerin ve grupların ifade ve örgütlenme özgürlüklerini kısıtlayan ve bunlara karşı hukuksal, siyasal ve toplumsal alanda aktif bir tutum içerisine giren, klasik (liberal) demokrasinin 1930’lardan sonra siyasal ve toplumsal koşulların ortaya çıkardığı farklı bir yorumudur.” Bkz. Yusuf Ş. HAKYEMEZ, **Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası**, Seçkin Yayınevi, 1. Bası, Ankara, 2000, s. 33-34.

düşmanlarına özgürlük tanınamaz” fikrine dayanmaktadır⁵. Militan demokrasi anlayışını kişi ve devlet açısından ayrı ayrı değerlendirmek de mümkündür. Buna göre; kişi açısından bakıldığında hiç kimsenin sahip olduğu insan haklarını çoğulcu demokratik düzeni ortadan kaldırmak ve özgürlükleri yok etmek amacıyla kullanamayacağını ifade eder. Devlet açısından bakıldığında ise devletin özgür demokratik temel düzeni korumak için demokrasi karşıtı düşünce ve örgütlenmelerle meşru ve hukuksal araçlarla mücadele etmesini ifade eder⁶.

Nitekim Almanya’da Weimar Demokrasisi’nin olanaklarından yararlanarak iktidara gelen ve totaliter bir diktatörlüğe dönüşen Hitler’in Nasyonal Sosyalist Partisi, diğer partileri yasaklayıp tek-partiye dönüşerek; devletin federatif yapısına son vermiş, sendikaları kapatıp, toplu sözleşmeleri yasaklamıştır⁷. Yaşanan bu talihsiz deneyim, siyasal partilerin anayasal düzeyde ele alınmasını, özgürlükler ve demokrasinin hukuksal araçlarla anti-demokratik girişimlere karşı kendi kendini koruyabilmesini gündeme getirmiştir. Bu nedenle, II. Dünya Savaşı’ndan sonra Batı Almanya’da 1949 tarihli Bonn Anayasası *militan demokrasi* (streitbare Demokratie) anlayışı doğrultusunda siyasal partileri hukuksal düzenlemeye tabi tutmuş (md.21); hak ve özgürlüklerin demokratik temel düzene karşı kötüye kullanılmasını (Missbrauch von Grundrechten) yaptırıma bağlamıştır (md.18). Bu anlayış doğrultusunda, 1953’de Sosyalist Rayh Partisi (Sozialistische Reichspartei), 1956’da ise Alman Komünist Partisi (Kommunistische Partei Deutschlands) Federal Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır⁸.

Bu deneyimlerden yola çıkan militan demokrasi anlayışına göre; “çağdaş ya da çağcıl demokrasi, düşmanlarına karşı nötr ya da yansız olamaz, onlara, özgürlüğü yok etme ya da kötüye kullanma özgürlüğü tanıyamaz. Çağcıl demokrasi, totaliter bir rejim kurma amacı taşıyan unsurların riskini üstlenecek kadar saf değildir; çünkü Weimar Anayasası’nın akıbetinden ve faşizm deneyiminden çok şey öğrenmiştir. Çağcıl demokrasi, düşmanlarına karşı önlem alan, kendini savunan, mücadelecisi ve bu anlamda militan bir

⁵ Osman Korkut KANADOĞLU/Ahmet Mert DUYGUN, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, 2. Baskı XII Levha Yayıncılık, İstanbul, 2021, s.235.

⁶ Oktay UYGUN, “*Mücadelecisi Demokrasi ve Siyasal Partilerin Kapatılması*”, **Kamu Hukuku İncelemeleri**, On iki Levha Yayınları, İstanbul, 2011, s.790.

⁷ William SHIRER, **Nazi İmparatorluğu, Doğuşu, Yükselişi, Çöküşü**, Çev. R. Güran, İstanbul, 1968, s. 296 .

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Horst MEIER, **Parteiverbote und demokratische Republik**, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden Baden, 1993, s. 47-115.

demokrasidir. Burada kullanılan militan sözcüğü, soyut devletin değil, özgürlükçü devletin sıfatıdır.”⁹.

Ancak Sağlam’ın da belirttiği gibi, demokratik rejimin kendini düşmanlarına karşı koruyabilmek amacıyla yasaklar öngörebilmesi gerekli olmakla birlikte, bu yasağın gelişi güzel bir yasak olamayacağı da açıktır¹⁰: “Burada demokrasinin temel felsefesi açısından (..) önemli olan, ‘özgürlüğün temel bir değer olarak korunması ve yasağın bu temel değere hizmet ettiği ölçüde var olması ve uygulanmasıdır. Bir ülke bu hassas dengeyi koruyabildiği ölçüde demokrattır.”

Bu yaklaşım biçimi, özgürlükler hukuku açısından korunmaya değer olanın doğrudan demokrasi değil; özgürlüğün kendisi olduğunu ve demokrasinin de özgürlüklerin kullanımı için gerekli ortamı hazırlayan bir yöntem olarak dolaylı korunması gerektiğini ifade eder. Yasaklama, özgürlüğün dengeli ve yaygın kullanımına hizmet ettiği ölçüde meşrudur.

O halde Kanadoğlu/Duygun’un da ifade ettiği gibi; parti yasaklarının koruduğu değer, mevcut siyasi-kamusal düzenin tüm detayları değil, siyasi sürecin açıklığı ve özgürlüğüdür. Bu nedenle doğru biçimde devletin korunmasından değil anayasanın korunmasından söz edilir ve korunan değer “özgürlükçü demokratik temel düzen” olarak adlandırılır¹¹.

Türk Anayasa hukuku açısından bakıldığında siyasi partiler ilk defa anayasal düzeyde 1961 Anayasası ile ele alınmıştır. Bu Anayasa, hem partileri anayasal güvenceye kavuşturmuş hem de parti yasaklarına aykırı hareket eden partiler için kapatma yaptırımını öngörmüştür. 1961 Anayasası, siyasi parti özgürlüğünü öncelikle bir temel hak olarak düzenlemiş ve yurttaşların siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve çıkma hakkını güvence altına almıştır (md.56/1). Bununla birlikte Anayasa, yalnızca bireysel bir hak olarak parti özgürlüğünü güvence altına almakla yetinmemiş; partilere kurumsal güvence de sağlamıştır.

Gerçekten de 1961 Anayasası partilere, hem önceden izin almaksızın serbestçe kurulma ve hem de serbestçe faaliyette bulunma olanağı tanımıştır (md. 56/2). Kurumsal güvence kapsamında değerlendirilebilecek diğer bir hüküm ise, parti kapatma davalarına ancak Anayasa Mahkemesi tarafından

⁹ Fazıl SAĞLAM, “Avrupa’da Haklar Çerçevesinde Türkiye”, *Mülkiye Dergisi*, cilt: XXIV, sayı:220, s. 100.

¹⁰ Fazıl SAĞLAM, *Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, Beta yayını, İstanbul, 1999, s. 73.

¹¹ Osman Korkut KANADOĞLU/Ahmet Mert DUYGUN, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s.237.

bakılacağı ve kapatma kararının yalnızca bu Yüksek Mahkeme tarafından verilebileceğini (md.57/son) öngören hükümdür. Önceki dönemde siyasal dernek sayılan partiler, adli mahkemeler tarafından kapatılabiliyordu (Örneğin, Demokrat Parti ve Millet Partisi). Bu açıdan yüksek mahkeme niteliğinde olan ve 1961 Anayasası ile kurulan Anayasa Mahkemesi, partilere en üst düzeyde yargısal güvence getirmiş ve bu yönüyle de Anayasa onları derneklerden ayırmıştır.

Ayrıca, parlamenter demokratik rejimde partilerin “iktidar” ve “muhalefet” olma işlevleri ilk defa 1961 Anayasası ile vurgulanmış; iktidar-muhalefet ayrımı yapılmaksızın, bütün partilerin “demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları” oldukları anayasal düzeyde kabul edilmiştir (md.56/3). Anayasa, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsuru olarak gördüğü partilerin, kendilerinin de iç düzenlerinin ve işleyişlerinin demokratik esaslara uygun olmasını emretmiştir (57/2).

Benzer düzenlemeler öngören 1982 Anayasası da aynı anlayışı sürdürmüş ve mevcut parti yasaklarına yenilerini ekleyerek, parti yasaklama rejiminin sınırlarını yeniden çizmiştir. 1982 Anayasası parti yasaklama nedenlerine 68. maddede topluca yer vermiştir. Bir partinin tüzük ve programları ile eylemlerinin bu yasaklama nedenlerine aykırı olması parti kapatma nedeni sayılmıştır. Maddede sayılan söz konusu parti yasaklarının amacı şöyle sıralanabilir:

- Devletin bağımsızlığının korunması
- Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün korunması
- İnsan hakları ve eşitlik ilkelerinin korunması
- Demokratik ve laik devlet düzeninin korunması
- Millet egemenliği ve Cumhuriyet ilkelerinin korunması
- Suç işlenmesini teşvik yasağı,

Her ne kadar Anayasa yukarıda yer alan ilke ve kurumları topluca koruma altına almışsa da uygulamada parti yasaklama rejiminin laik devlet düzeninin korunması ve üniter devlet düzeninin korunması işlevine yönelik olarak kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla suç işlenmesini teşvik yasağı, devletin bağımsızlığının korunması, insan hakları ve eşitlik ilkelerinin korunması, Millet egemenliği ve Cumhuriyet ilkelerinin korunması amacına yönelik olarak herhangi bir parti kapatma kararı verilmemiştir.

1) Laik Devlet Düzeninin ve Üniter Devlet Düzeninin Korunması

Anayasa Mahkemesi, hem 1961 Anayasası döneminde hem de 1982 Anayasası döneminde çok sayıda siyasal partiyi laik devlet düzeninin

korunması amacıyla kapatmıştır. Milli Nizam Partisi¹², Huzur Partisi¹³, Refah Partisi¹⁴ gibi çok sayıda parti Yüksek Mahkeme'nin kararı ile kapatılmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi ise laikliğe aykırı eylemlerin odağı haline geldiği gerekçesiyle mali yardımdan yoksun bırakma yaptırımına tabi tutulmuştur¹⁵. Bunun dışında Diyanet İşleri Başkanlığını benimsemediği için laiklik adına kapatılan partiler de olmuştur. Örneğin, Anayasa Mahkemesi laik devlet düzeninin korunması adına ÖZDEP i kapatmıştır. Kapatma gerekçesi ise ÖZDEP'in parti programında Diyanet İşleri Başkanlığını lağvedeceklerini ve din işlerini cemaatlere bırakacaklarını önermesidir¹⁶. Gerçi daha sonra 1995 Anayasa değişikliği etkisiyle Demokratik Barış Hareketi Partisi kararında bu yanlıştan dönmüştür ve kapatma talebini reddetmiştir¹⁷.

Üniter devlet düzeninin korunmasına gelince; Anayasa'nın parti yasaklarını düzenleyen 68. maddesinin dördüncü fıkrasında, partilerin tüzük ve programları ile eylemlerinin devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez

¹² AYM, E. 1971/1 (parti kapatma), K. 1971/1, Kt. 20.05.1971; **AYMKD**, sayı: 9, s. 3-71; RG. 14.01.1972-14072.

¹³ AYM, E. 1983/2 (parti kapatma), K. 1983/2, Kt. 25.10.1983 ; **AYMKD**, sayı: 20.

¹⁴ AYM, E. 1997/1 (parti kapatma), K.1998/1, Kt. 16.01.1998 ; **AYMKD**, sayı: 34/2.

¹⁵ Anayasa Mahkemesi 30 Temmuz 2008 tarihinde verdiği kararda, AKP'nin laikliğe aykırılıkların odağı haline geldiğini tespit etmiş ve nitelikli çoğunluk (3/5) sağlanmadığı için mali yardımın yarısından yoksun bırakılmasına karar vermiştir. AYM Kararı, E. 2008/1 (parti kapatma), K. 2008/2, Kt. 30/07/2008; Resmi Gazete, 24 Ekim 2008, Sayı: 27034

¹⁶ Anayasa Mahkemesine göre; "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Anayasa'da yer alması hususu, din hizmetleri denetiminin Devletçe yürütülmesi, din işlerinde çalışacak kimselerin yetenekli olarak yetiştirilmesi yoluyla dini taassubun önlenmesi, ahlakın ve dinin toplum için manevi bir disiplin durumuna gelmesi ve böylece değişik dinlerdeki tüm inananları ve inanmayanlarıyla Türk Ulusu'nun çağdaş uygarlık düzeyine erişmesi ana ereğinin gerçekleştirilmesi nedenleri yanında, çoğunluğun müslüman olduğu ülkemizde, dini gereksinimlerin karşılanabilmesi için din hizmetleri görececek kişilerin, mabetlerin ve başka maddi gereksinimlerinin sağlanması, onarım ve bakımları gibi konulara da katkısı olması nedenlerine dayanmaktadır. (...) Yine bu nedenlerle devletin bu alandaki yardımı ve Diyanet İşleri Kuruluşu görevlilerinin memur sayılması, Devletin din işlerini yürüttüğü anlamına gelmeyip, ülke koşullarının zorunlu kıldığı durumlara uygun bir çözüm yolu bulmak amaç ve anlamını taşımaktadır." Bkz. AYM, E. 1993/1 (parti kapatma), K. 1993/2, Kt. 23.11.1993 ; **AYMKD**, sayı: 30/2, s. 927.

¹⁷ Anayasa Mahkemesi, Demokratik Barış Hareketi Partisi davasında 1995 Anayasa değişikliğinin de etkisiyle SPY'nin 89.maddesini ihmal ederek doğrudan Anayasa'yı uygulamış; dolayısıyla, partiler açısından Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içindeki yerinin tartışılmasını kapatma nedeni olmaktan çıkarmıştır. Bu kararı ile Yüksek Mahkeme, Sözleşme ile iç hukukumuz arasındaki normatif çatışma alanlarından birini ortadan kaldırarak gerekli uyumu sağlamıştır. Bkz. AYM, E. 1996/3 (parti kapatma), K. 1997/3, Kt. 22.05.1997; RG. 2 Haziran 2000, sayı: 24067, s. 13-49.

bütünlüğüne aykırı olamayacağı vurgulanmış ve 69. maddede de bu ilkeye aykırılık kapatma yaptırımına bağlanmıştır. 2820 sayılı SPY'nin “Milli Devlet Niteliğinin Korunması” başlığını taşıyan dördüncü kısmın ikinci bölümünde “bağımsızlığın korunması” (md.79), “Devletin tekliği ilkesinin korunması” (md.80), “azınlık yaratılmasının önlenmesi” (md.81), “bölgecilik ve ırkçılık yasağı” (md.82) ve “eşitlik ilkesinin korunması”na (md.83) yönelik yasaklar öngörülmüştür.

Anayasa Mahkemesi çok sayıda partiyi üniter ve milli devlet düzeninin korunması amacıyla yönelik olarak kapatmıştır. Bu partilerin tüzük, program ya da ifadelerinde federalizm talebinde bulunmaları, ayrılıkçı bölücü bir dil kullanmaları gerekçe gösterilerek kapatılmıştır¹⁸. Gerçekten de, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan partilerin çoğunun, Anayasa ve SPY'deki bölünmez bütünlük ilkesine aykırılık gerekçe gösterilerek kapatıldığı görülmektedir. 1961 Anayasası döneminde Türkiye İşçi Partisi¹⁹ ve Türkiye Emekçi Partisi²⁰ 648 sayılı SPY'nin azınlık yaratma yasağını düzenleyen 89. maddesi uyarınca kapatılmışlardır. 1982 Anayasası dönemindeki liste ise oldukça kabarıktır. Bu dönemde de çok sayıda partinin kapatıldığı görülmektedir: Türkiye Birleşik Komünist Partisi²¹, Sosyalist Parti²², Halkın Emek Partisi²³, Özgürlük ve Demokrasi Partisi²⁴, Sosyalist Türkiye Partisi²⁵, Demokrasi Partisi²⁶, Sosyalist Birlik Partisi²⁷, Demokrasi ve Değişim Partisi²⁸, Emek Partisi²⁹ ve Demokratik Kitle Partisi³⁰.

¹⁸ Bkz. Ekrem Ali AKARTÜRK, **Türk Hukukunda Siyasal Parti Yasakları**, s. 191-207.

¹⁹ AYM, E. 1971/3 (parti kapatma), K. 1971/3, Kt. 20.07.1971 ; **AYMKD**, sayı:9, s. 80-131.

²⁰ AYM, E.1979/1 (parti kapatma), K. 1980/1, Kt. 8.05.1980 ; **AYMKD**, sayı: 18, s. 3-45.

²¹ AYM, E.1990/1 (parti kapatma), K.1991/1, Kt.16.07.199; **AYMKD**, sayı: 27/2, s. 885-969.

²² AYM, E. 1991/2 (parti kapatma), K. 1992/1, Kt. 10.07.1992; **AYMKD**, sayı: 28/2, s. 696-830.

²³ AYM, E. 1992/1 (parti kapatma), K. 1993/1, Kt. 14.07.1993; **AYMKD**, sayı: 29/2, s. 924-1200.

²⁴ AYM, E. 1993/1 (parti kapatma), K. 1993/2, Kt. 23.11.1993; **AYMKD**, sayı: 30/2, s. 841-935.

²⁵ AYM, E. 1993/2 (parti kapatma), K. 1993/3, Kt. 30.11.1993; **AYMKD**, sayı: 30/2, s.936-1037.

²⁶ AYM, E. 1993/3 (parti kapatma), K. 1994/2, Kt. 16.06.1994; **AYMKD**, sayı:30/2, s.1061-1229.

²⁷ AYM, E. 1993/4 (parti kapatma), K. 1995/1, Kt. 19.07.1995; **AYMKD**, sayı: 33/2, s. 548-637.

²⁸ AYM, E. 1995/1 (parti kapatma), K. 1996/1, Kt. 19.03.1996; **AYMKD**, sayı: 33/2, s. 638-726.

Ancak, 2008 yılında benzer gerekçelerle hakkında kapatma davası çılan HAK-PAR hakkında kapatma talebini Anayasa Mahkemesi içtihat değişikliğine giderek reddetmiştir. Yüksek Mahkeme, bu söylemlerin “demokratik yaşam için doğrudan açık ve yakın tehlike oluşturmaması durumunda, bunların ifade özgürlüğü kapsamında kaldığı sonucuna vararak kapatma talebini reddetmiştir³¹.

Son olarak, 17/3/2021 tarihinde Halkların Demokratik Partisi’nin (HDP) kapatılması istemiyle Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından hazırlanan iddianame ile kapatma davası açılmıştır. İddianamede, HDP’nin “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne” aykırı eylemlerin odağı olduğu gerekçesiyle bazı parti mensuplarına siyasi yasak getirilmesi ve Parti’nin kapatılması talep edilmiştir³².

2) Çoğulcu Demokrasinin ve Temel Hakların Korunması

a) Parti içi Demokrasinin Korunması

Parti içi demokrasi; bir siyasal parti içinde demokratik ilkelere uygun olarak siyasal faaliyette bulunma özgürlüğünü ifade eder³³. Dolayısıyla, parti yöneticilerinin demokratik usullere uyularak yapılan seçimlerle belirlendiği, parti politikasının belli aralıklarla yapılan ve farklı düşüncelerin tartışıldığı ulusal kongreler aracılığı ile tespit edildiği, parti içi kararların

²⁹ AYM, E. 1996/1 (parti kapatma) K. 1997/1, Kt. 14.02.1997; **AYMKD**, sayı: 34/2, s. 678-761.

³⁰ AYM, E. 1997/2 (parti kapatma), K. 1999/1, Kt. 26.02.1999; RG. 22.11.2001- 24591, s. 53-206.

³¹ AYM, E. 2002/1 (Parti Kapatma), K. 2008/1 Kt. 29.1.2008 R.G. Tarih-Sayı:01.07.2008-26923.

³² Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, 17/3/2021 tarihli ve 36321649/2021/1 sayılı İddianamesi ile Halkların Demokratik Partisinin temelli kapatılması için Anayasa Mahkemesi’nde kapatma davası açmıştır. Anayasa Mahkemesi, iddianamede eksiklikler bulunduğu gerekçesiyle Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı’na iade etmiştir. Yüksek Mahkeme iade gerekçesinde; haklarında yasaklılık istenen kişilerin kimlik bilgileri ile isnat edilen eylemler hakkında bilgi eksiklikleri olduğunu, ayrıca “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne” aykırı olduğu ileri sürülen, ancak soruşturma ve kovuşturma konusu olması dışında bir gerekçeye yer verilmeyen eylemler ile Partinin bu eylemlerin odağı haline gelmesi arasındaki ilişkinin kurulmadığını ifade etmiştir. Yüksek Mahkeme bu gerekçeden yola çıkarak, Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 170. maddesinin (3) ve (4) numaralı fıkralarına aykırı olarak düzenlenen İddianamenin, Kanun’un 174. maddesi uyarınca Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığına iadesine karar vermiştir. Bkz. AYM, E. 2021/1 (Parti Kapatma), K. 2021/1, Kt. 31/3/2021. Daha sonra eksikliklerin giderilerek tamamlandığı yeni iddianame Anayasa Mahkemesi tarafından 21 Haziran 2021 tarihinde oy birliği ile kabul edilmiştir.

³³ Osman Korkut KANADOĞLU/Ahmet Mert DUYGUN, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, s.224-231.

aşağıdan yukarıya doğru, üyelerin siyasal katılım özgürlüklerinin (bireysel parti özgürlüğünün) tanınarak alındığı ve parti içi iradenin oluşum aşamasının demokratik esaslara uygun olması gerektiği bir iç düzen ve işleyiş parti içi demokrasinin gereğidir³⁴.

Başta partiler olmak üzere, örgütlü siyasal yapıların zamanla oligarşik eğilimler gösterdiği bilinen bir gerçektir. Büyük ve karmaşık örgüt yapısı, hızlı ve etkin karar alma gereksinimi, uzmanlık gerektiren siyasi faaliyetlerin artması ve liderin kutsanması eğilimi nedeniyle, parti içindeki belirli bir azınlığın demokratik olmayan yöntemlerle çoğunluğu yönetmesi söz konusudur. Alman siyaset sosyoloğu Robert Michels bu olguyu, “*oligarşinin tunç yasası*” (das eherne Gesetz der Oligarchie) olarak nitelendiriyor³⁵. Aynı şekilde, partilerin içyapılarını esas itibarıyla otokratik ve oligarşik olarak niteleyen Duverger, partinin yönetici sınıfının parti tabanı ile arasında az çok kendi içine kapanmış bir kast meydana getirme eğilimi olduğunu, hatta seçimler yoluyla bu kastın genişlediğini ifade ediyor³⁶.

O halde, hukuk yoluyla ve özellikle anayasal düzeyde parti içi demokrasinin tanınıp güvence altına alınması anılan oligarşik eğilimleri zayıflatmak açısından büyük önem taşıyor. Parti içi demokrasi konusunda ilk anayasal düzenleme 1949 tarihli Bonn Anayasası’nda yer almaktadır. Bu Anayasa’nın 21. maddesi, “*Partiler, halkın siyasal iradesinin oluşumuna katılırlar. Kuruluşları serbesttir. İç düzenleri demokratik prensiplere uygun olmak zorundadır*” diyerek, parti içi demokrasiyi anayasal bir ilke olarak güvence altına almıştır. Aynı yönde 1982 Türk Anayasası da, “*siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur.*” (md. 69/I) diyerek, parti içi demokrasi ilkesine vurgu yapmıştır. Hatta 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası (md.93); parti içi çalışmaların parti yönetimi, denetimi, parti organı için yapılacak seçimlerin, yetkili organlar tarafından alınan kararların ve yapılan eylem ve işlemlerin parti üyeleri arasındaki eşitlik ilkesine ve demokrasi esaslarına aykırı olamayacağını öngörmektedir.

Türk hukukunda parti içi demokrasi ilkesine aykırılık doğrudan bir parti kapatma nedeni olarak düzenlenmiş değildir. Bu nedenle parti içi

³⁴ Bkz. Tevfik Sönmez KÜÇÜK, **Parti İçi Demokrasi**, s. 90-126.

³⁵ Bkz. Robert MICHELS, **Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie -Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens**, Kröner Verlag, Stuttgart 1970, 24-86.

³⁶ Maurice DUVERGER, **Siyasi Partiler**, Çev. Ergun Özbudun, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1993, s. 536-537.

demokrasiye aykırılık gerekçesiyle bugüne kadar herhangi bir parti aleyhinde kapatma davası açılmadığı gibi Anayasa Mahkemesi tarafından bu gerekçeye dayalı olarak bir kapatma kararı da verilmemiştir. Ancak, parti içi demokrasi ilkesi kapatma yaptırımına bağlanmamış olmakla birlikte emredici bir hüküm olarak varlığını sürdürmektedir. Nitekim, 2820 sayılı Kanununun 104. maddesi parti kapatma dışında kalan emredici hükümlere aykırılık halinde Anayasa Mahkemesine önce ihtar, eğer ihtara uyulmazsa mali yardımdan yoksun bırakma yaptırımını uygulama yetkisi veriyordu. Ne var ki, Anayasa Mahkemesi, 11.06.2009 tarihinde verdiği bir kararla (AYM Kararı, E. 2008/5, K.2009/81), 104. maddenin ikinci fıkrasının ikinci tümcesini iptal ederek, sadece parti içi demokrasiye aykırılıkların değil; Kanunda parti kapatma dışında öngörülen diğer emredici kuralların da yaptırımsız kalmasına yol açmıştır.

Buna karşın, Alman Hukukunda parti içi demokrasi ilkesine aykırılık parti kapatma nedeni olarak görülmektedir. Federal Alman Anayasa Mahkemesi, 23 Ekim 1953 tarihinde Sosyalist Rayh Partisi'ni (Sozialistische Reichspartei/SRP) kapatırken dayandığı gerekçelerden biri de parti içi demokrasiye aykırılık olmuştur³⁷. Federal Anayasa Mahkemesi'ne göre; "SRP'nin örgütsel yapısının temeli *führer* ilkesine dayanmaktadır. Parti, tıpkı Nazi Partisi gibi yukarıdan aşağıya doğru askeri bir örgüt tarzında ve demokratik biçime aykırı olarak yapılanmıştır. Partiye üyeliğin, parti yönetimine mutlak itaat koşuluna bağlanması, partiye üyelik başvurularının keyfi olarak reddedilmesi, yerel parti örgütlerinin herhangi bir gerekçeye dayanmadan feshedilmesi ve tek kişi tarafından keyfi kararlar alınması; SRP'nin *Führer* anlayışı doğrultusunda yapılandığını göstermektedir"³⁸.

b) Demokratik Rejimin ve Temel Hakların Korunması

Kuşkusuz, partiler demokratik rejimin vazgeçilmez unsurlarıdır. Bununla birlikte, siyasal partiler kendi işlev ve amaçlarının dışına çıkarak, çoğulcu demokratik rejimi ortadan kaldırmaya yönelebilirler. Bu anlamda etkili bir parti yasaklama rejimi şeriatçı, ırkçı ya da faşist partilere karşı çoğulcu demokrasiyi güvence altına alır.

Gerek 1961 Anayasası, gerekse 1982 Anayasası Cumhuriyetin nitelikleri arasında "demokratik devlet" ilkesine de yer vermişlerdir (md.2). 1961 Anayasası'ndan farklı olarak 1982 Anayasası değiştirilemeyen ve

³⁷ SRP'nin (Sozialistische Reichspartei) yasaklanmasına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Horst MEIER, **Parteiverbote und demokratische Republik**, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden- Baden, 1993, s. 22-46.

³⁸ BVerfGE (Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts), 2, s. 69.

değiştirilmesi teklif edilemeyen hükümler arasına devletin demokratik niteliğini de eklemiştir. Ayrıca, demokratik nitelik parti faaliyetleri ve özgürlüğü açısından Anayasa'nın md.68/4 hükmünde özel olarak korunmuş ve bu ilkeye aykırı partilerin kapatılacağı hükme bağlanmıştır:

“Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri (...) insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik (...) Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez.”

Anayasa Mahkemesine göre³⁹; “(...) Demokratik devletin özü, siyasal haklar, seçim ve kamusal yetkilerin anayasal temelidir. Gözetilmesi gereken husus, yasama organının seçimle oluşturulmasının yanında siyasal hakların tanınması ve kamusal yetkilerin Anayasa ile belirlenmiş sınırlar içinde kullanılmasıdır.” Başka bir kararında ise Yüksek Mahkeme klasik demokrasilere atıf yapmıştır⁴⁰: “Klasik demokrasiler, temel hak ve özgürlüklerin en geniş ölçüde sağlanıp güvence altına alındığı rejimlerdir. Kişinin sahip olduğu dokunulmaz, vazgeçilmez, devredilmez temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulup tümüyle kullanılamaz hale getiren kısıtlamalar, demokratik toplum düzeni gerekleriyle uyum içinde sayılamaz. Özgürlükçü olmak yanında hukuk devleti olmak ve kişiyi ön planda tutmak da aynı rejimin öğelerindedir.”

1982 Anayasası'nın partiler için öngördüğü sınırlı politik alan çerçevesinde militan demokrasi anlayışını benimsediğini belirtmiştik. Aynı biçimde Anayasa Mahkemesi de bir kararında⁴¹; “*demokratik yaşamı tehdit eden, ondan yoksun kalmaya yol açacak eylemlere girişen veya bu tür amaçları taşıyan siyasi partilerin kapatılmaları doğal karşılanmalıdır. Tersine düşünce, başka biçim ve adla gerçekleştirilmesi olanaksız sakıncalı amaçların siyasi parti kimliğiyle gerçekleştirilmesi sonucunu doğurur.*” diyerek, militan demokrasi anlayışını kabul etmiştir.

Alman Anayasası'nda demokratik devlet yerine “özgürlükçü demokratik temel düzen” ifadesi yer almıştır. Alman Federal Anayasa Mahkemesi, *özgürlükçü demokratik temel düzenin* tanımını geniş bir çerçeveye taşıyarak şöyle yapmıştır⁴²: “Bu düzenin temel ilkeleri, Anayasa'da somutlaşan insan haklarına saygı, her şeyden önce kişinin yaşam ve özgürce gelişim hakkı,

³⁹ AYM, E.1987/23, K.1987/27, Kt.9.10.1987; **AYMKD**, sayı: 23, s. 380-381.

⁴⁰ AYM, E.1985/8, K.1986/27, Kt. 28.11.1986; **AYMKD**, sayı: 22, s. 365.

⁴¹ AYM, E.1997/1 (parti kapatma), K.1998/1, Kt. 16.01.1998; RG. 22.02.1998, sayı: 23266, s.277.

⁴² **BVerfGE**, 5, s. 197, 204.

halk egemenliği, kuvvetler ayrılığı, yönetenlerin sorumluluğu, idarenin yasallığı, yargının bağımsızlığı, çok partililik ilkesi ve anayasal bir muhalefetin varlığı biçiminde ifade edilebilir.” Federal Alman Anayasası’nın 21. maddesi; “*Amaçlarına ya da taraftarlarının tutumlarına göre; özgür demokratik temel düzeni zedelemeye veya ortadan kaldırmaya (...) yönelen partiler, Anayasa’ya aykırıdır.*” diyerek, özgür demokratik düzene aykırı partileri kapatma yaptırımına tabi tutmaktadır.

Demokratik devlet kapsamında Anayasa’nın öngördüğü parti kapatma nedenlerinden biri de *sınıf veya zümre diktatörlüğü kurma* amacıdır. Ancak burada yasaklanan sınıf iktidarı değil sınıf diktatörlüğüdür.

1961 Anayasası döneminde, Türk Anayasa Mahkemesi de aynı biçimde sınıf egemenliği ile sınıf iktidarı arasındaki ayrımı özenle vurgulamıştır. Yüksek Mahkeme, Türkiye İşçi Partisi’nin kapatılmasına ilişkin verdiği kararda⁴³; Parti’nin IV. Büyük Kongre kararlarında geçen “işçi sınıfının müttefik ve destekleyicisi emekçi sınıflarla birlikte iktidara gelmesi”, “işçi sınıfının örgütsel, politik, ideolojik ve eylemsel öncülüğünün gerçekleştirilmesi”, “sosyalizm”, “sosyalist devrim” gibi ifadeleri, parti kapatma nedeni olarak değerlendirmemiştir. Yüksek Mahkeme, Türkiye Emekçi Partisi’nin kapatılmasına ilişkin verdiği kararda da⁴⁴ “işçi sınıfı ve yoksul köylü temeline dayanmak”, “işçi sınıfı ve yoksul köylülüğün siyasi iktidarı”, “sosyalist devrim” gibi ifadeleri parti kapatma nedeni olarak görmemiştir.

1982 Anayasası döneminde ise, sınıf iktidarının yasaklanmadığına ilişkin çarpıcı bir örnek, Sosyalist Parti’nin kapatılması istemini reddeden Anayasa Mahkemesi kararı ile ortaya çıkmıştır⁴⁵. Bu dava vesilesiyle, “sosyalizm”, “sınıf mücadelesi” ve “sınıf diktatörlüğü” kavramlarına açıklık getiren Yüksek Mahkeme, bir partinin yalnızca adının “sosyalist” olmasının o partinin yasaklanması için yeterli olamayacağını belirterek ihtilalci sosyalistler ile demokratik sosyalistleri birbirinden ayırmıştır⁴⁶.

Aynı şekilde, Alman Federal Anayasa Mahkemesi de Alman Komünist Partisi’nin, (KPD) yasaklanmasına karar verirken sınıf iktidarını değil, sınıf

⁴³ AYM, E.1971/3 (parti kapatma), K.1971/2, Kt. 24.06.1971; **AYMKD**, sayı: 9, s. 71-79 ; RG. 6.01.1972-14064.

⁴⁴ AYM, E.1979/1 (parti kapatma), K. 1980/1, Kt. 8.05.1980; **AYMKD**, sayı:18, s. 3-45; RG. 26.07.1980 – 17059.

⁴⁵ AYM, E.1988/2 (parti kapatma), K.1988/1, Kt. 8.12.1988 (Birinci Sosyalist Parti Davası) ; **AYMKD**, sayı: 24, s. 534- 620 ; RG. 16.05.1989 – 20167.

⁴⁶ **Aynı karar**, s. 586- 590.

diktatörlüğünü yasaklamış ve şu saptamayı yapmıştır⁴⁷: “KPD’nin hedeflediği proletarya diktatörlüğü, özgür demokratik temel düzen ile bağdaşmaz. KPD, marksist-leninist bir öğretiye bağlı bir parti olarak, özgür demokratik temel düzenin ilke ve kurumlarını reddetmektedir. Özgür demokratik temel düzen, her şeyden önce, çok partililik ilkesine, bütün partilerin fırsat eşitliğine ve parlamenter bir muhalefetin varlığına dayanır. Dolayısıyla tek parti anlayışı, demokratik düzen ile bağdaşmaz.”

3) Devletin Bağımsızlığının Korunması

1982 Anayasası’nın parti yasaklarını düzenleyen 68. maddesinde, partilerin tüzük ve programları ile eylemlerinin devletin bağımsızlığına aykırı olamayacağına ilişkin bir hüküm bulunmamaktaydı. Bağımsızlığın korunmasına ilişkin yasak, 1995 Anayasa değişikliği ile 68. maddenin dördüncü fıkrasına eklenmiştir.

2820 sayılı SPY ise, “bağımsızlığın korunması”nı 79. maddede düzenlemiştir. Halen yürürlükte olan 79. maddenin (a) bendine göre;

Siyasal partiler, “Türkiye Cumhuriyetinin, milletlerarası hukuk alanında bağımsızlık ve eşitlik ilkesine dayanan hukuki ve siyasi varlığını ortadan kaldırmak yahut milletlerarası hukuk gereğince münhasıran Türkiye Cumhuriyetinin yetkili olduğu hususlara diğer devletlerin, milletlerarası kuruluşların ve yabancı gerçek ve tüzel kişilerin karışmasını sağlamak amacını güdemezler ve bu amaçlara yönelik faaliyette bulunamazlar.”

Devletin bağımsızlığından kasıt devletin dış egemenliğidir. Bir devletin uluslararası hukuk bakımından kişiliğe sahip olması ve diğer devletlerle eşit olması dış egemenlik olarak nitelendirilir. Tüzük ve programları ya da eylemleri ile Devletin dış egemenliğini tehlikeye düşüren partilerin kapatılması söz konusu anayasal hüküm ile mümkün kılınmıştır. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Devletinin bir federal devletin federe devleti haline gelmesi onun uluslararası kişiliğini ortadan kaldıracağına göre bu devletin bağımsızlığı ilkesine aykırı olur. Bu nedenle Türkiye’de bir siyasi partinin Türkiye Cumhuriyetinin bir federasyona katılmasını amaçlayan faaliyette bulunması yasak olup kapatma yaptırımını gerektirir⁴⁸. Aynı şekilde Anayasa’nın 69/9 maddesi gereğince; “*Yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyruklughunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alan siyasi partiler temelli olarak kapatılır.*” Söz konusu hüküm de devletin bağımsızlığını koruyan bir niteliğe sahiptir.

⁴⁷ BVerfGE, 5, s. 224-225.

⁴⁸ Kemal GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Yayınevi, 3. Baskı, Bursa, 2019, s. 426. *YUHFD Cilt. XIX Özel Sayı (2022)*

Benzer şekilde Alman hukukunda devletin varlığını tehlikeye düşüren faaliyetlere yönelik partilerin yasaklanması öngörülmektedir. Devletin varlığının korunması, her şeyden önce devletin bağımsızlığının, dış politikadaki hareket özgürlüğünün ve toprak bütünlüğünün korunmasını ifade eder⁴⁹. Alman Anayasası'nda devletin federatif yapısının korunması değiştirilemez hükümler arasında yer almıştır (md.79/3). Ancak özgür demokratik temel düzenin bir unsuru sayılan federatif yapı, Almanya için tarihsel nedenlerle anti-totaliter bir nitelik taşımaktadır⁵⁰. Gerçekten de, Nazi İktidarının bir yasa ile (Gleichschaltungsgesetze, 31.03.1933) federatif yapıya son vermesi, Nazi diktatörlüğünün kuruluşunda önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir⁵¹. Bu açıdan, Almanya için federatif yapı dikta rejimlerinin kurulmasına elverişsiz bir zemin yarattığından, devletin korunması amacına değil; bizzat özgür demokratik düzenin korunması amacına hizmet etmektedir. Böylece, Türkiye'de bir siyasal partinin, federal bir devlet kurma amacıyla devletin üniter yapısını tehlikeye düşürecek bir eylem içine girmesi parti kapatma nedeni ise Federal Almanya'da da bir siyasal partinin devletin federal yapısını değiştirip üniter bir yapı kurmak amacıyla Federal Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmeye yönelmesi bir parti kapatma nedenidir.

4) Suç İşlenmesini Teşvik Yasağı

1982 Anayasa'nın ilk metninde mevcut olmayıp da 1995 Anayasa değişikliği ile getirilen parti yasakları arasında suç işlenmesini teşvik yasağı da bulunmaktadır. 1995 Anayasa değişikliği, parti kapatma nedenleri arasına suç işlenmesini teşvik yasağı yanında "eşitlik", "hukuk devleti", "devletin bağımsızlığı" gibi yeni kavram ve ilkeler eklemiştir⁵².

⁴⁹ Karl H. SEIFERT, "Zum Verbot politischer Parteien", s. 84 ; MAUNZ-DÜRIG, **Grundgesetz**, Kommentar, Band II, Verlag C.H. Beck, München 1987, Art.21/118; Peter SCHOLTEN, "Parteiverbot", **Mitteilungen des Instituts für Deutsches und Europäisches Parteienrecht**, Fern Universitaet Hagen, Heft: 10, s. 91.

⁵⁰ Federal Alman Anayasa Mahkemesi, KPD'yi kapatma kararında Parti'nin üniter devlet yapısını amaçlamasının ardındaki gerçeği şöyle yorumlamaktadır: "KPD'nin Almanya'nın tekrar birleşmesine yönelik amacının temelinde, demokratik Cumhuriyeti yıkmak hedefi yatmaktadır. Bu amaçla Parti, 'Adenauer Hükümeti'ne karşı düşmanca bir mücadeleye girişmiş ve Hükümeti devirmeyi ulusal kurtuluş Mücadelesi olarak öngörmüştür. Böylece Federal Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmeye çalışmıştır." Bkz. **BVerfGE**, 5, s. 254-255. Ayrıca bkz. Oktay UYGUN, "Mücadeleci Demokrasi ve Siyasal Partilerin Kapatılması", s.811.

⁵¹ Klaus STERN, **Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland**, Band I, zweite Auflage, C. H. Beck Verlag, München, 1984, s. 565.

⁵² YÜZBAŞIOĞLU, Necmi - "Siyasi Parti Yasaklamaları Rejimi", **Baro Gündemi**, İstanbul Barosu Yayını, sayı: 3, Haziran- Temmuz 1997, s. 23.

Bir parti kapatma nedeni olarak suç işlenmesini teşvik yasağı, 1995 Anayasa değişikliğine ilişkin 301 imzalı teklifte yer almamaktaydı⁵³. Anayasa Komisyonu, değişiklik teklifi üzerinde yeni bir değişiklik iradesi sergileyerek⁵⁴, “suç işlenmesini teşvik edemez” hükmünü teklif metnine dahil etmiştir. Buna karşın, 2820 sayılı SPY’de suç işlenmesini teşvik yasağını düzenleyen somut bir hüküm bulunmamaktadır. Bu yasağa yalnızca 4445 sayılı Yasa ile değişik 101. maddenin (a) bendinde yer verilmiş ancak yasal herhangi bir somutlaştırma yoluna gidilmemiştir. 1995 Anayasa değişikliğinden bu yana söz konusu yasaklama hükmüne dayanılarak herhangi bir parti kapatma davası açılmadığından Anayasa Mahkemesinin bu konudaki yorumunu bilemiyoruz⁵⁵. Bununla birlikte Yüksek Mahkeme Fazilet Partisini kapatma kararında kendisinin ve Danıştay’ın türban yasağı konusundaki kararlarını hatırlattıktan sonra “halkı kin ve düşmanlığa tahrik”ten söz etmiş ancak bunu doğrudan anayasadaki ifadesiyle suç işlenmesini teşvik yasağı ile ilişkilendirmemiştir⁵⁶.

⁵³ 301 imzalı Anayasa değişikliği teklifi, 68. maddenin dördüncü fıkrası olarak şu hükmü öngörmekteydi: “Siyasi partilerin tüzük ve programları, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz. Sınıf, zümre veya herhangi bir diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz.” Bkz. 7.11.1982 Tarihli ve 2709 Numaralı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Başlangıç Metni ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun Teklifi, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:18, yasama yılı: 4, cilt: 88’e Ek (S. Sayısı:861), s. 55.

⁵⁴ Anayasa Komisyonu’nun yetkilerini aşarak, değişiklik teklifi üzerinde yeni bir değişiklik iradesi sergilediği ve böylece Anayasa değişikliğini amacından saptırdığı yönündeki eleştiriler için bkz. Zafer ÜSKÜL, “Anayasa Komisyonu Yetkilerini Aşıyor”, **Milliyet Gazetesi**, 4.07.1995; İbrahim Ö. KABOĞLU, “Anayasada Amaçtan Sapma”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 4.07.1995.

⁵⁵ Ancak Anayasa Mahkemesi, Sosyalist Parti’yi kapatma kararında, henüz Anayasa ve SPY’de suç işlenmesini teşvik yasağı öngörülmediği halde Parti’nin “Kürt Halkı ayağa kalkıyor, kimliğini eylemiyle kabul ettiriyor. Newrozunu kutluyor. Ezilen Kürt anayasa yapıyor, kanun yapıyor” ifadesini parti kapatma nedeni olarak değerlendirmiştir. Mahkemeye göre, bu ifadelerle “.. ayaklanma, yakıp yıkma, kendiliğinden anayasa ve yasa düzeyinde işlem yapma gibi hukuk dışı oldu bittiler övülmektedir. Parti suç olan eylemi övemez. Suç olan eyleme özendirmez, suç olan eylemi kışkırtamaz. Suçlara öncülük veya yataklık yasaktır.” Bkz. AYM, E. 1991/2 (parti kapatma), K. 1992/1. Kt. 10.07.1992; **AYMKD**, sayı: 28/2, s. 814.

⁵⁶ “Öte yandan, Parti’nin Genel Başkanı, Milletvekilleri ve kimi Belediye Başkanları lâikliğin yanlış tanımlandığı iddiasıyla resmî daire ve üniversitelerde uygulanan türban ve başörtüsü yasağını hak ve özgürlüklerin kullanılmasını engelleyen, zulüm ve zorbalık olarak niteleyerek kamu düzenini bozacak biçimde halkı devlet görevlilerine karşı kin ve düşmanlığa tahrik etmişlerdir” Bkz. AYM, E.1999/2 (parti kapatma) K. 2001/2, Kt.22.06.2001.

III) Parti Yasaklama Rejiminin Kötüye Kullanılması: “NPD Davası”

Parti yasaklama rejiminin işlevi ve amacı çoğulcu demokratik düzeni sürdürülebilir ve işler kılmak ve bu düzende temel hak ve özgürlüklerin güvencede olmasını sağlamaktır. Parti yasakları bu amaç ve işlevi gerçekleştirdikleri ölçüde meşru ve işlevsel görülebilir. Parti yasaklama rejiminin bu amaç ve işlevden saparak, ideolojik bir kontrol mekanizmasına dönüştürülmesi; parti kapatma yöntemiyle özellikle muhalif partilerin siyasi yaşamdan elimine edilmesi parti yasaklama rejiminin kötüye kullanıldığına işaret eder. O halde parti yasaklama rejimi çoğulcu demokratik düzenin korunmasını sağlayabileceği gibi parti kapatma pratiğinin kötüye kullanılması durumunda demokratik çoğulcu düzeni yozlaştırabilir de. İşte, Federal Alman Anayasa Mahkemesi bu nedenle parti yasaklama yaptırımını “iki ucu keskin bıçak” olarak nitelendiriyor. Yüksek Mahkeme’ye göre; demokratik hukuk devletinin örgütlü düşmanlarına karşı *iki ucu keskin bir bıçak* olarak parti yasağı davası, en üst düzeyde bir *hukuk güvenliği, şeffaflık, öngörülebilirlik ve güvenilirlik* gerektirir⁵⁷.

Parti yasaklama rejiminin kötüye kullanılması daha çok daha çok iktidar partilerinin başvurduğu bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, partilerin yasaklanması ve kapatılması konusundaki düzenlemelerde değişiklik yapmak suretiyle, rakip partileri sindirmek ya da elimine etmek⁵⁸ ya da bir parti yönetiminin gizli servis ajanları ile (ajan-provokatör yoluyla) ele geçirilip kapatılmasını sağlamak.

Nitekim NPD kapatma davası parti yasaklama rejiminin kötüye kullanılmasının çarpıcı bir örneğini oluşturmaktadır. Almanya’da aşırı sağcı Almanya Ulusal Partisi (NPD) hakkında 2001 yılında Federal Hükümet, Federal Anayasa Mahkemesine kapatma davası açmıştı. Daha sonra yargılama esnasında NPD’nin kapatılması için İçişleri Bakanlığına bağlı Anayasayı Koruma Dairesi’nin gizli ajanlarının parti yöneticisi kılığında faaliyet yürüttüğü ve ajan parti yöneticilerinin söz ve eylemlerin kapatma davasında delil olarak kullanılmak istendiği ortaya çıkmıştı. Yüksek Mahkeme söz konusu nedenlerle davanın usulen düşmesine karar vermiştir.

Yüksek Mahkeme’ye göre; Devlet güvenlik makamlarının anayasal yükümlülüğü özgür, demokratik anayasal düzeni korumaktır. Söz konusu makamlar, bu görevi yasalar çerçevesinde siyasi partileri ve grupları izleyerek onların özgür demokratik temel düzen için tehlike oluşturup

⁵⁷ BverfGE, 2 BvB 1/01, Absatz 86.

⁵⁸ Ayrıntı için bkz. Ekrem Ali AKARTÜRK, “Almanya’da Parti Yasaklama Rejimi ve Alman Anayasa Mahkemesinin NPD Hakkında Verdiği Karar Üzerine Düşünceler” **Legal Hukuk Dergisi**, Ekim 2004, sayı: 22, s. 2835 -2856.

oluşturmadıklarını saptayabilirler⁵⁹. Partinin gizli yöntemlerle gözetlenmesi; parti özgürlüğüne ve buna bağlı olarak kendi kaderini belirleme hakkına (Selbstbestimmung) ağır bir saldırı oluşturur. Dolayısıyla, böyle bir gözetleme yalnızca belirli yasal düzenlemelerden hareket ederek değil; aynı zamanda orantılılık ilkesi açısından özel bir haklı nedenin varlığını zorunlu kılar⁶⁰.

Ancak, bir partinin kamusal alanda gözetlenmesi; örneğin, kamuya açık parti toplantıları ya da parti tarafından düzenlenen yürüyüşler esnasında yapılan gözetlemeler kuşkusuz parti özgürlüğüne aykırılık oluşturmaz. Aynı şekilde, parti tarafından yayınlanan ya da yönlendirilen yayınların devletin ilgili makamlarınca gözetlenmesi de mümkündür. Ancak, bir partinin gizli servis yöntemleri ile yoğun olarak izlenmesi o partinin yönetim kuruluna gizlice ajan sokulmasına; bu yolla partinin iradesine etki edilmesine; dolayısıyla, onun bir devlet organizasyonuna dönüşmesine yol açmamalıdır. Aksi takdirde; bu durum, onun parti statüsünün reddedilmesi, tanınmaması sonucunu doğurur.⁶¹

Bir partinin yönetim kademesinde devletin varlığının (ajan-provokatör) o partinin faaliyet ve iradesini etkilemesi kaçınılmazdır⁶². Bu nedenle, devlet tarafından partinin gözetlenmesi, gizli servis bağlantılarıyla bir partinin eyalet ve merkez yönetim kurullarına gizli servis ajanı üye yerleştirilmesi Anayasanın 21. maddesinde öngörülen anayasal parti statüsünü ağır bir biçimde zedeler⁶³.

Michaelis'in de haklı olarak ifade ettiği gibi; ajanlar aracılığıyla gizli gözetleme yöntemi, ancak çok istisnai durumlarda; devlete darbe hazırlığı girişimi gibi büyük tehlike durumunda ya da kamu düzenini doğrudan tehlikeye sokan ve özellikle ceza gerektiren eylemler söz konusu olduğunda kabul edilebilir. Bu durumda bile, yapılan işlem gizli yöntemlerle bilgi sağlama ve bunu devletin yetkili ve sorumlu organlarına ulaştırma işlevinden öteye gitmemelidir⁶⁴.

⁵⁹ *Federal Almanya'da bu saptamalar her yıl düzenli olarak Anayasayı Koruma Dairesi tarafından düzenlenen raporlara yansıtılır ve bu raporlar devlet organlarının ve kamu oyunun bilgisine sunulur.*

⁶⁰ **BverfGE**, 2 BvB 1/01, Absatz 78.

⁶¹ **BverfGE**, 2 BvB 1/01, Absatz 79.

⁶² **BverfGE**, 2 BvB 1/01, Absatz 81.

⁶³ **BverfGE**, 2 BvB 1/01, Absatz 80.

⁶⁴ *Bkz. Lars Oliver MICHAELIS, "Nachrichtendienstliche Beobachtung politischer Parteien", Mitteilungen des Instituts für Deutsches und Europäisches parteienrecht, Heft 10, 2000, s. 43 - 51.*

Alman hukukunda parti kapatma davalarının siyasal organlar tarafından açılması siyasal rekabet açısından haksızlıklara yol açabileceği gerekçesiyle eleştirilmiştir⁶⁵. Nitekim, Federal Hükümet tarafından gerek Sosyalist Rayh Partisi⁶⁶, gerekse Alman Komünist Partisi⁶⁷ hakkında kapatma davası açılmış olması karşısında, bu partiler tarafından yapılan savunmada Federal Hükümetin parti kapatma davası açma yetkisini muhalefet partilerini sindirmek ve tasfiye etmek amacıyla kötüye kullandığı iddia edilmiştir

Bir parti hakkında kapatma davası açılmış olması, dava kapatma kararı ile sonuçlanmasa bile; o partinin seçmenleri ve siyasal geleceği üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmekte, dava süresince o parti baskı altına alınmaktadır. O halde, dava açma yetkisinin şüphe ya da siyasal baskılar nedeniyle kullanımından kaçınmak, yeterli ve kesin delil elde etmedikçe böyle bir yola başvurmamak gerekir.

III) Parti Yasaklama Rejiminin Yeniden Düzenlenmesi İhtiyacı

Parti yasaklama rejiminin işlevi ve amacı çoğulcu demokratik düzeni sürdürülebilir ve işler kılmak ve bu düzende temel hak ve özgürlüklerin güvencede olmasını sağlamaktır. Parti yasakları bu amaç ve işlevi gerçekleştirdikleri ölçüde meşru ve işlevsel görülebilir. Aksi halde parti özgürlüğüne yönelik yapılan ölçsüz ve meşru olmayan müdahaleler çoğulcu demokratik düzeni otoriter düzene dönüştürür ve otoriter düzende temel hak ve özgürlüklerin korunması mümkün olmaz. İşte parti yasaklama rejimi bu hassas dengeyi sağlayabildiği ölçüde hak ve özgürlüklere dayalı çoğulcu demokrasiye hizmet etmiş olur.

Siyasi partilerimiz demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Ancak parti özgürlüğü sınırsız ve sorumsuzca kullanılamaz. Temel hak ve özgürlükleri ve demokratik düzeni tehdit eden partilerin yasaklanması demokratik rejimin korunması açısından zorunluluktur.

1982 Anayasası'nın ilk şekli ve Anayasa Mahkemesi'nin katı uygulamaları nedeniyle çok sayıda siyasi parti kapatılmıştır. Ancak, 1995 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile parti yasaklama nedenlerinin

⁶⁵ Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu (md.43/I), üç siyasal organa (Federal Meclis, Hükümet, Temsilciler Meclisi) Anayasa Mahkemesine, bir partinin Anayasaya aykırılığı iddiası ile dava açma yetkisi veriyor. Oysa, parti kapatma gibi siyasal nitelikli bir davanın yargısal bir mercii tarafından açılması ve yürütülmesi adil ve tarafsız yargılama ilkesi açısından zorunluluktur. Çünkü, bu tür yetkilerin siyasal organlara verilmesi NPD davasında olduğu gibi bazı sakıncalara yol açabilmektedir.

⁶⁶ BVerfGE, 2, s. 6.

⁶⁷ BVerfGE, 5, s. 105.

çerçevesinin somutlaştırılarak daraltılması; partiye ve mensuplarına yönelik daha orantılı yaptırım türlerinin öngörülmesi; 2004 yılında yapılan değişiklikle AİHS gibi uluslararası sözleşmelerin iç hukuka üstün sayılması, hatta AİHM kararlarının yargılamanın yenilenmesi nedeni olarak kabul edilmesi bu alanda atılmış kayda değer adımlardandır. 1995 ve 2001 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri sayesinde, partilerin kapatılması eskiye oranla zorlaştırılmış ve parti kapatma yerine fiille orantılı bir yaptırım olarak partinin devlet yardımıdan yoksun bırakılması imkânı getirilmiştir. Bu olumlu gelişmeler, Türkiye'deki parti kapatma pratiğinin daha makul bir seviyeye oturmasına olanak sağlamıştır. Öte yandan, Anayasa Mahkemesi açısından, AİHM'nin bu alanda verdiği kararların yol gösterici ve standart belirleyici niteliği etkili olmuştur. Bununla birlikte, parti yasaklama yaptırımlarında eşitsizlik/orantısızlık içeren anayasal hükümler varlığını halen sürdürmektedir:

i) Mali yardım alan partiler açısından iki farklı yaptırım söz konusudur: kapatma ve mali yardımdan yoksun bırakma. Buna karşın, mali yardım almayan partiler bakımından tek yaptırım kapatmadır. Oysa mali yardım alsın ya da almasın bütün partiler açısından geçerli olmak üzere aykırılığın ağırlığı ile orantılı yaptırım modelleri öngörülebilirdi. (seçimlere girmekten men etme, geçici faaliyet yasağı koyma vb).

ii) Bir partiye yalnızca tüzük veya programının Anayasaya aykırılığı nedeniyle kapatma yaptırımı uygulanabilmektedir. Oysa eylemleriyle test edilmedikçe yalnızca tüzük ve programa dayalı aykırılıktan dolayı kapatma yaptırımı uygulanmamalı; kapatma yaptırımı Mahkemenin vereceği ihtar kararına uyulmaması koşuluna bağlanmalıdır.

iii) Anayasa'da kapatma nedenleri ile mali yardımdan yoksun bırakma nedenleri aynıdır (Ay. md. 68/4). Söz konusu hüküm özü itibarıyla zaten ağır filleri kapsamaktadır. Ayrıca 2820 sayılı Kanun'un emredici hükümleri için herhangi bir yaptırım (104. madde iptal edilmesi nedeniyle) söz konusu değildir. O halde Ay. md. 68/4'e aykırılığın tek yaptırımı kapatma olarak kalmalı, kapatma dışında kalan emredici hükümlerine aykırılıklar konusunda ise mali yardımdan yoksun bırakma da dahil daha hafif yaptırımlar öngörülmelidir. Kapatma yaptırımı dışındaki yaptırımlar Anayasa Mahkemesi tarafından salt çoğunluk ile kararlaştırılabilmelidir.

iv) 2820 sayılı Kanununun 108. maddesi yeniden düzenlenmelidir. Anayasa Mahkemesi 2820 sayılı Kanununun 108. maddesini 8.12.2010 tarihli kararı ile iptal etmiştir (E. 2010/17; K. 2010/112). Söz konusu madde hükmünün amacı, hakkında kapatma davası açılan bir partinin kapanma kararı alarak kapatma davasının olumsuz sonuçlarından kaçınmasını önlemeye

dönüktü.108. maddenin iptal edilmesi, hakkında kapatma davası açılmış bir partinin kendini feshederek kapatılma riskini ortadan kaldırıp, kapatma kararının diğer olumsuz sonuçlarına maruz kalmasını engelleyebilecek bir sonuç yaratmıştır. Hakkında kapatma davası açılmış bir partinin kapatmanın olumsuz sonuçlarından kaçınmak için kendini feshetmesi, Anayasa'nın 68. ve 69. maddesinde öngörülen yasak ve yaptırımları etkisiz hale gelmiştir⁶⁸.

IV) “Siyasi Parti Özgürlüğü Konusunda Venedik Komisyonunun Kriterlerine Uyulması

Hukukun üstünlüğü ve çoğulcu demokrasinin pekiştirilmesi amacıyla Venedik Komisyonu tarafından siyasi parti özgürlüğü konusunda belirli ilke ve kriterler oluşturulmuştur⁶⁹. “Partilerin Yasaklanması, Kapatılması ve Benzer Önlemler Hakkında” Venedik Komisyonu tarafından belirlenen bu ilkeler, Avrupa Konseyi üyesi olan Türkiye açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, 1982 Türk Anayasası'nın siyasi parti yasaklama rejimi ve Anayasa Mahkemesi uygulaması, Venedik Komisyonu tarafından belirlenen ilkeler ışığında ele alınmalıdır. Komisyon, AİHS hükümlerini ve Avrupa ortak anayasal mirasını göz önünde bulundurarak şu kriterleri belirlemiştir⁷⁰:

i) Herkes, siyasi partiler yoluyla serbestçe örgütlenme hakkına sahiptir. Bu hak, kamu otoritelerinin müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları dikkate alınmaksızın, siyasi görüşe sahip olma, siyasi görüşünü açıklama ve bilgi alış-verişinde bulunma haklarını içerir. Siyasi partiler için öngörülen “tescil” zorunluluğu bir sınırlama olarak gözükse bile; başlı başına tescil

⁶⁸ Ekrem Ali AKARTÜRK, “Anayasa Mahkemesinin SPY Md.108 Hakkında Verdiği İptal Kararının Parti Yasaklama Rejimi Üzerindeki Etkileri”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, sayı: 10 cilt:2, 2013, s. 65-77.

⁶⁹ Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz. Sultan TAHMAZOĞLU ÜZELTÜRK, “Venedik Kriterleri Çerçevesinde Siyasal Partilerin Yasaklanması”, **Prof. Dr. Yılmaz Aliefendioğlu'na Armağan**, Yetkin yayını, Ankara, 2009, s. 333-356.

⁷⁰ İngilizce ve Fransızca metinler için bkz., European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), “Guidelines on Prohibition and dissolution of Political Parties and Analogous Measures”, CDL-INF (2000) 1 ; Commission Européenne pour la Démocratie par le Droit (Commission de Venice), “Lignes Directrices sur l'interdiction et la Dissolution des Partis Politiques et les Mesures Analogues”, CDL-INF (2000) 1. Raporun İngilizce ve Fransızca metnine şu internet adresinden ulaşılabilir : <http://venice.coe.int>

zorunluluğu AİHS md. 10, ve 11’de güvence altına alınmış hakların ihlal edildiği anlamına gelmez.

ii) Hiçbir devlet, AİHM kararlarında da belirtildiği gibi, olağan dönemlerde olduğu gibi olağanüstü dönemlerde de uluslararası yükümlülükleri göz ardı ederek ve yalnızca kendi iç hukuk düzenlemelerine dayanarak sınırlamalar uygulayamaz. AİHS md. 15 uyarınca, devletin olağanüstü dönemlerde uygulayacağı sınırlamalar, uluslararası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, geçici bir süre için ve durumun gerektirdiği ölçüde meşru görülebilir.

iii) Demokratik bir toplumda, bir siyasi partinin kapatılması ya da yasaklanması istisnai bir önlemdir. Yetkili devlet organlarının bir siyasi partinin yasaklanmasını yargı organlarından isteyebilmeleri için, temel hak ve özgürlükler veya anayasal düzen için gerçek bir tehdidin mevcut olduğunu gösteren yeterli kanıtı sahip olmaları gerekir. Yasaklanması istenen partinin, şiddeti savunduğunu (ırkçılık, yabancı düşmanlığı, hoşgörüsüzlük gibi spesifik gösteriler de buna dahildir.) veya terörist ya da diğer yıkıcı faaliyetlere açıkça karışmış olduğunu gösteren yeterli kanıt elde edilememiş ise, yargı yoluna başvurmamak gerekir. Ayrıca yetkili devlet organlarının o ülkedeki demokratik düzene yönelik tehdidin derecesini değerlendirmesi gerekir. Partinin yasaklanması ya da kapatılması için yetkili mahkemeye başvurmadan önce, hükümet ya da diğer devlet organları, o ülkenin hassas olduğu konuları göz önünde bulundurarak, yasaklanmasını veya kapatılmasını istedikleri partinin, demokratik anayasal düzen ve bireysel özgürlükler için gerçekten bir tehlike oluşturup oluşturmadığını, partiye karşı alınabilecek daha az radikal önlemlerin söz konusu tehlikeyi ortadan kaldırıp kaldırmayacağını değerlendirmesi gerekir. Bu çerçevede, tehdidin derecesine göre, para cezaları veya diğer önlemler veya söz konusu faaliyetlere karışmış olan parti üyelerinin yargılanmalarını sağlamak gibi önlemlerin bu duruma çare olup olmayacağı öncelikle değerlendirilmelidir.

iv) Siyasi partilerin yasaklanması ya da kapatılmasında yargının rolü çok önemlidir. Bir partinin yasaklanmasına veya kapatılmasına yönelik alınacak hukuksal önlemler, ancak anayasaya aykırılığı ortaya koyan bir yargı organının kararı sonucunda uygulanabilir. Venedik Komisyonu raporunda açıklığa kavuşturulduğu üzere bu alanda farklı yargı makamları yetkili olabilmektedir. Bazı ülkelerde tek yetkili yargı makamı Anayasa Mahkemesi olmasına karşılık diğer bazılarında normal mahkemelerin yetkili olduğu görülmektedir. Mahkemenin bir siyasi parti aleyhine ileri sürülen kanıtı incelemesi ve bu kanıtın anayasal düzene karşı işlenmiş bir suçun unsurlarını taşıyıp taşımadığını değerlendirmesi gerekir. Eğer anayasal

düzene karşı ciddi bir suçun işlendiğini gösteren kanıtlar varsa, yetkili mahkeme, AİHS tarafından öngörülen standartlara, açık ve adil yargılama ilkelerine ve uygun (due process) bir yargılama sonucunda siyasi partinin yasaklanmasına ya da kapatılmasına karar verebilir.

v) Hukuka uygun yöntemlerle, anayasal düzenin barışçıl yollarla değiştirilmesinin savunulması, düşünce özgürlüğü kapsamında olup, bir partinin yasaklanması ya da kapatılmasını gerektirmez. Partilerin yasaklanması ya da kapatılması, ancak partilerin anayasa tarafından güvence altına alınan hak ve özgürlükleri ortadan kaldıracak biçimde, demokratik anayasal düzeni yıkmak için şiddet kullanılmasını savunması veya demokratik düzeni ortadan kaldırmak için şiddeti siyasi bir araç olarak kullanması durumunda meşru ve haklı görülebilir.

vi) Hiçbir siyasi parti yalnızca üyelerinin bireysel davranışlarından dolayı sorumlu tutulamaz. Ancak, parti üyelerinin davranışı; parti programının, partinin siyasi amaçlarının bir sonucuysa ya da bu davranışların parti tarafından desteklendiğini gösteren kanıtlar varsa bu durumda yasaklama önlemine başvurulabilir. Böyle bir bağlantı kurulamıyorsa, sorumluluk tamamen eylemi gerçekleştiren parti üyesine ait olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler:

AKARTÜRK Ekrem Ali, “*Almanya’da Parti Yasaklama Rejimi ve Alman Anayasa Mahkemesinin NPD Hakkında Verdiği Karar Üzerine Düşünceler*” **Legal Hukuk Dergisi**, sayı: 22, Ekim 2004.

AKARTÜRK Ekrem Ali, **Türk Hukukunda Siyasi Parti Yasakları**, Yeditepe Üniv. Yayını, İstanbul, 2008.

AKARTÜRK Ekrem Ali, “*Anayasa Mahkemesinin SPY Md.108 Hakkında Verdiği İptal Kararının Parti Yasaklama Rejimi Üzerindeki Etkileri*”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, sayı: 10 cilt:2, 2013.

BEYME Klaus von– DANIELS Robert V, “*Muhalefet*”, **AÜHF Dergisi**, cilt:6, sayı:1, 1979.

BOSUTER Kudret, **Türk Siyasi Partiler Sisteminde Parti İçi Demokrasi**, Ulusal Basımevi, Ankara 1969.

DUVERGER Maurice, **Siyasi Partiler**, Çev. Ergun Özbudun, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1993.

GÖZLER Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Yayınevi, 3. Baskı, Bursa, 2019.

- HAKYEMEZ Yusuf Ş., **Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası**, Seçkin Yayınevi, 1. Bası, Ankara, 2000.
- KABOĞLU İbrahim Ö., “*Anayasada Amaçtan Sapma*”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 4.07.1995.
- KANADOĞLU Osman Korkut / DUYGUN Ahmet Mert, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, 2. Baskı XII Levha Yayıncılık, İstanbul, 2021.
- KÜÇÜK Tevfik Sönmez, **Parti İçi Demokrasi**, On İki Levha Yayıncılık İstanbul, 2015.
- MAUNZ-DÜRIG, **Grundgesetz**, Kommentar, Band II, Verlag C.H. Beck, München 1987, Art.21/118;
- MEIER Horst, **Parteiverbote und demokratische Republik**, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden Baden, 1993.
- MICHAELIS Lars Oliver, “*Nachrichtendienstliche Beobachtung politischer Parteien*”, **Mitteilungen des Instituts für Deutsches und Europäisches parteienrecht**, Heft 10, 2000.
- MICHELS Robert, **Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie -Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens**, Kröner Verlag, Stuttgart 1970.
- SAĞLAM Fazıl, “*Avrupa’da Haklar Çerçevesinde Türkiye*”, **Mülkiye Dergisi**, cilt: XXIV, sayı:220.
- SAĞLAM, Fazıl **Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları**, Beta yayını, İstanbul, 1999.
- SCHOLTEN Peter, “*Parteiverbot*”, **Mitteilungen des Instituts für Deutsches und Europäisches Parteienrecht**, Fern Universitaet Hagen, Heft: 10.
- SEIFERT Karl H., “*Zum Verbot politischer Parteien*”, **Die öffentliche Verwaltung**, Heft: 3, Februar 1961.
- SHIRER William, **Nazi İmparatorluğu, Doğuşu, Yükselişi, Çöküşü**, Çev. R. Güran, İstanbul, 1968.
- STERN Klaus, **Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland**, Band I, zweite Auflage, C. H. Beck Verlag, München, 1984.
- UYGUN Oktay, “*Mücadeleci Demokrasi ve Siyasal Partilerin Kapatılması*”, **Kamu Hukuku İncelemeleri**, On iki Levha Yayınları, İstanbul, 2011, s.790.
- ÜSKÜL Zafer, “*Anayasa Komisyonu Yetkilerini Aşıyor*”, **Milliyet Gazetesi**, 4.07.1995;

ÜZELTÜRK TAHMAZOĞLU Sultan, “Venedik Kriterleri Çerçevesinde Siyasal Partilerin Yasaklanması”, **Prof. Dr. Yılmaz Aliefendioğlu’na Armağan**, Yetkin, Ankara, 2009, s. 333-356.

YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, “*Siyasi Parti Yasaklamaları Rejimi*”, **Baro Gündemi**, İstanbul Barosu Yayını, sayı: 3, Haziran- Temmuz 1997.

Anayasa (AYM) Mahkemesi Kararları:

AYM, E. 1971/1 (parti kapatma), K. 1971/1, Kt. 20.05.1971; **AYMKD**, sayı: 9, s. 3-71; RG. 14.01.1972-14072. AYM, E. 1971/3 (parti kapatma), K. 1971/3, Kt. 20.07.1971 ; **AYMKD**, sayı:9, s. 80-131.

AYM, E.1971/3 (parti kapatma), K.1971/2, Kt. 24.06.1971; **AYMKD**, sayı: 9, s. 71-79 ; RG. 6.01.1972-14064.

AYM, E.1979/1 (parti kapatma), K. 1980/1, Kt. 8.05.1980 ; **AYMKD**, sayı: 18, s. 3-45.

AYM, E. 1983/2 (parti kapatma), K. 1983/2, Kt. 25.10.1983 ; **AYMKD**, sayı: 20.

AYM, E.1985/8, K.1986/27, Kt. 28.11.1986; **AYMKD**, sayı: 22, s. 365.

AYM, E.1987/23, K.1987/27, Kt.9.10.1987; **AYMKD**, sayı: 23, s. 380-381.

AYM, E.1988/2 (parti kapatma), K.1988/1, Kt. 8.12.1988 (Birinci Sosyalist Parti Davası)

AYM, E.1990/1 (parti kapatma), K.1991/1, Kt.16.07.199; **AYMKD**, sayı: 27/2, s. 885- 969.

AYM, E. 1991/2 (parti kapatma), K. 1992/1. Kt. 10.07.1992; **AYMKD**, sayı: 28/2, s. 814.

AYM, E. 1992/1 (parti kapatma), K. 1993/1, Kt. 14.07.1993; **AYMKD**, sayı: 29/2, s. 924-1200.

AYM, E. 1993/1 (parti kapatma), K. 1993/2, Kt. 23.11.1993; **AYMKD**, sayı: 30/2, s. 841-935.

AYM, E. 1993/2 (parti kapatma), K. 1993/3, Kt. 30.11.1993; **AYMKD**, sayı: 30/2, s.936-1037.

AYM, E. 1993/3 (parti kapatma), K. 1994/2, Kt. 16.06.1994; **AYMKD**, sayı:30/2, s.1061-1229.

AYM, E. 1993/4 (parti kapatma), K. 1995/1, Kt. 19.07.1995; **AYMKD**, sayı: 33/2, s. 548-637.

AYM, E. 1995/1 (parti kapatma), K. 1996/1, Kt. 19.03.1996; **AYMKD**, sayı: 33/2, s. 638-726.

AYM, E. 1996/3 (parti kapatma), K. 1997/3, Kt. 22.05.1997; RG. 2 Haziran 2000, sayı: 24067, s. 13-49.

AYM, E. 1996/1 (parti kapatma) K. 1997/1, Kt. 14.02.1997; **AYMKD**, sayı: 34/2, s. 678-761.

AYM, E. 1997/1 (parti kapatma), K.1998/1, Kt. 16.01.1998 ; **AYMKD**, sayı: 34/2.

AYM, E. 1997/2 (parti kapatma), K. 1999/1, Kt. 26.02.1999; RG. 22.11.2001- 24591, s. 53-206.

AYM, E.1999/2 (parti kapatma) K. 2001/2, Kt.22.06.2001.

AYM, E. 2002/1 (Parti Kapatma), K. 2008/1 Kt. 29.1.2008 R.G. Tarih-Sayı:01.07.2008-26923.

AYM, E. 2008/1 (parti kapatma), K. 2008/2, Kt. 30/07/2008; Resmi Gazete, 24 Ekim 2008, Sayı: 27034

Alman Anayasa Mahkemesi Kararları (Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts):

BVerfGE, 5, s. 105.

BVerfGE, 5, s. 197, 204.

BVerfGE, 5, s. 224-225.

BVerfGE, 5, s. 254-255.

BVerfGE), 2, s. 69.

BVerfGE, 2, s. 6.

BverfGE, 2 BvB 1/01, Absatz 78.

BverfGE, 2 BvB 1/01, Absatz 79.

BverfGE, 2 BvB 1/01, Absatz 80.

BverfGE, 2 BvB 1/01, Absatz 81.

BverfGE, 2 BvB 1/01, Absatz 86.

Diğer Kaynaklar:

European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), “Guidelines on Prohibition and dissolution of Political Parties and Analogous Measures”, CDL-INF (2000) 1 ; Commission Europeenne pour la Democratie par le Droit (Commission de Venice), “Lignes Directrices sur l’interdiction et la Dissolution des Partis Politiques et les Mesures Analogues”, CDL-INF (2000) 1. Raporun İngilizce ve Fransızca metnine şu internet adresinden ulaşılabilir : <http://venice.coe.int>

7.11.1982 Tarihli ve 2709 Numaralı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Başlangıç Metni ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun Teklifi, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:18, yasama yılı: 4, cilt: 88’ e Ek (S. Sayısı:861), s. 55.